

Ткаліч Т.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин та економіки
Миколаївського національного університету
імені В.О. Сухомлинського

Tkalic Tetiana

Mykolaiv V.O. Sukhomlynski National Universiti

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ГОТОВНІСТЬ УКРАЇНИ ДО ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

DETERMINANTS OF THE DEVELOPMENT OF THE GLOBAL ECONOMY AND UKRAINE'S READINESS FOR GLOBAL CHALLENGES

У статті досліджуються зміни та тенденції у методиці та індикаторах визначення рівня економічного розвитку країн у зв'язку із трансформацією світової економіки та готовність України до зміни основних факторів виробництва у XXI сторіччі. Визначено, що людський капітал виступає рушійною силою економічного розвитку. На порядок денний виходять не кількісні, а якісні характеристики людського капіталу, а саме рівень та якість освіти, здоров'я нації. Для якісних змін у цих галузях, які б відповідали рівню розвитку економічно розвинутих країн та сприяли підвищенню глобального інноваційного індексу нашої держави, Україна не має відповідних капітальних інвестицій, спрямованих на наукові дослідження, розвиток ІТ-технологій, роботизацію виробничого процесу у традиційних галузях у зв'язку зі світовою тенденцією до вивільнення низькокваліфікованої робочої сили та необхідністю забезпечення можливості кожній людині протягом усього життя набувати нових навичок та компетенцій. Результати рейтингових оцінок, напрацьовані відповідними світовими організаціями, свідчать про неготовність вітчизняної економіки взяти участь у світовому поділі праці як технологічно розвинутої інноваційної держави.

Ключові слова: людський капітал, індекс людського капіталу, глобальний інноваційний індекс, капітальні інвестиції, освіта, охорона здоров'я.

В статье исследуются изменения и тенденции, происходящих в методике и индикаторах определения уровня экономического развития стран в связи с трансформацией мировой экономики и готовности Украины к изменению основных факторов производства в XXI веке. Определено, что человеческий капитал выступает движущей силой экономического развития. На повестку дня выходят не количественные, а качественные характеристики человеческого капитала, а именно уровень и качество образования, здоровья нации. Для качественных изменений в этих отраслях, соответствующих уровню развития экономически развитых стран и способствующих повышению глобального инновационного индекса нашего государства, Украина не имеет соответствующих капитальных инвестиций, направленных на научные исследования, развитие IT-технологий, роботизации производственного процесса в традиционных отраслях в связи с мировой тенденцией к высвобождению низкоквалифицированной рабочей силы и необходимостью обеспечения возможности каждому человеку в течение всей жизни приобретать новые навыки и компетенции. Результаты рейтинговых оценок, наработанные мировыми организациями, свидетельствуют о неготовности отечественной экономики принять участие в мировом разделении труда в качестве технологически развитого инновационного государства.

Ключевые слова: человеческий капитал, индекс человеческого капитала, глобальный инновационный индекс, капитальные инвестиции, образование, здравоохранение.

Determination of the readiness of the Ukrainian economy for equal participation in the modern world division of labor in the conditions of dramatic change of character of labor. The study is based on the analysis of statistical data of the State Statistics Service of Ukraine and international organizations, theoretical provisions on the determinants of economic development. The index of the human capital index is the result of a number of factors that affect the economy of the country as a whole. During the years of independence relative to world GDP, Ukraine's GDP decreased by 4.2 times, and relative to the countries of the European Union – by 2.6 times. The dynamics of capital investment by industry shows too low investment in the last three years, aimed at the development of computer programming

and other information services, research and development, education and health, which will not allow us to significantly increase the index in the near future human capital by raising the standard of living of Ukraine's population. The dynamics of the main indicators of the population of Ukraine shows that the number of permanent population is decreasing, the rate of natural decrease of the population is increasing and it is not blocked by the migration growth. From year to year, the workload on people of working age increases, which means – without proper development and introduction of the latest technologies in production, this process will continue to hinder the development of the economy. Results of the International PISA-2018 Education Quality Survey indicate low quality of knowledge of Ukrainian 15-year-old teenagers in comparison with OECD countries. In the UN report "Human Development Indices and Indicators: Updated Statistics 2018", Ukraine was not in the group of countries with a very high level of development (behind the EU and Russia), while determining the results that characterize the health of the country's population in the second group – countries with high level of development. Out of 178 surveyed countries, Ukraine ranked 88th. We are the poorest countries in Africa. In the strategic plans for economic development of Ukraine, it is necessary to provide for existing changes in the structure of factors of development of the world economy. To find resources and outline ways of developing education and healthcare in order to ensure Ukraine's entry into the system of the international division of labor as a technologically developed innovative state. Changing priorities in the structure of capital investments will create the necessary conditions for raising the level of education and healthcare in the country.

Key words: human capital, human capital index, global innovation index, capital investment, education, health care.

Постановка проблеми. Функціонування будь-якої соціально-економічної системи здійснюється в умовах складної взаємодії комплексу факторів внутрішнього та зовнішнього порядку. Саме зміни у зовнішніх факторах відіграють визначальну роль в економічному розвитку як окремої держави, так і країн світу загалом.

Сучасний етап постліберального розвитку, пов'язаний зі створенням транснаціональних та багатонаціональних компаній, які поєднують окремі сектори національних економік у системі міжнародного поділу праці, характеризується відсутністю зацікавленості цих компаній у розв'язанні проблем та оптимізації економіки окремих держав. Ця ситуація призводить до низки проблем, які гальмують економічний розвиток як окремих держав, так і світової економіки загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Економічний розвиток країни у системі світового господарства залежить від системи факторів, вплив кожного елемента якої з часом змінюється, що відображається у дискусіях про важливість того чи іншого фактора та формуванні відповідних наукових шкіл і напрямів. Одним із найпоширеніших напрямів є географічний детермінізм, найвідомішим прихильником якого в наш час є Дж. Даймонд [1]. Прибічники цього напрямку вважають, що географічне положення та природні умови є визначальними під час встановлення довгострокового тренду розвитку держави.

Інший науковий напрям – культурний детермінізм, який, як вважає більшість науковців, започаткував М. Вебер, що визначив базовою детермінантою економічного розвитку систему культурних цінностей та традицій [2].

На кожному етапі економічного розвитку провідні світові інституційні структури та держави визначають пріоритетні детермінанти економічного розвитку на найближчу перспективу та довгостроковий період з урахуванням змін, що відбуваються у світовому господарстві. В Україні проблемам сталого економічного розвитку в умовах сучасних викликів присвячують свою увагу І.М. Бобух, Ю.В. Кіндзерський, О.М. Фащевська, Т.А. Тищук, О.Ю. Снігова, С.М. Щегель, Я.В. Ромусік та ін. [3]; І.Ю. Єгоров, І.В. Одотюк, О.Б. Саліхова, Ю.М. Бажал та ін. – інноваційній детермінанті розвитку економіки України [4].

Провідні вчені, співробітники Всесвітнього банку М. Спен, Р. Солоу та інші досліджують проблеми інклюзивного стійкого зростання [5]. Співробітниками Групи Всесвітнього банку у Доповіді про світовий розвиток 2019 року «Зміна характеру праці» проаналізовані базові зміни, які відбуваються у світовій економіці в наш час, визначено основний важіль подальшого економічного зростання, запропоновано новий підхід до обчислення індексу людського капіталу (human capital index) [6]. У зв'язку з цим виникає необхідність проаналізувати місце України в умовах визнання людського капіталу як провідного фактора економічного зростання в сучасних умовах.

Метою дослідження є визначення готовності української економіки до рівноправної участі у сучасному світовому поділі праці в умовах кардинальної зміни характеру праці. Для досягнення мети вирішувалися такі завдання:

– визначалися основні детермінанти розвитку світової економіки у першій половині ХХІ сторіччя;

– аналізувалося місце України у сучасному тренді розвитку світової економіки;

– з'ясувалися основні проблеми готовності української економіки до функціонування в умовах глобальної зміни характеру праці.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У зв'язку з науково-технічним прогресом у XXI сторіччі кардинально змінюється характер праці. Нагальною стає проблема вивільнення певної кількості робітників унаслідок зміни технологій, роботизації, використання штучного інтелекту. У Доповіді Світового банку про світовий розвиток 2019 року «Зміна характеру праці» відмічається, що це пов'язано з:

– новітніми технологіями, заснованими на інтернет-платформах, що докорінно змінюють виробничий процес, генеруючи вартість за рахунок мережевого ефекту;

– новітні технології потребують певної підготовки від робітників: зростає попит на когнітивні та соціально-поведінкові навички та знижується попит на низькокваліфіковану працю;

– відбувається роботизація типових трудових операцій, які піддаються «кодуванню»;

– кількість працівників, зайнятих у неформальному секторі, які виконують низькокваліфіковану роботу;

– інтернет-технології, соціальні мережі створюють ефект посилення нерівності у певних верст населення [6, с. 5–9].

У ситуації, що склалася, пропонується звернути особливу увагу на розвиток людського капіталу – «знання, навички та здоров'я, які люди акумулюють протягом свого життя, що дозволяє їм реалізувати свій потенціал як корисних членів суспільства» [6, с. 50]. У процесі розвитку людський капітал доповнює фізичний, забезпечуючи довгострокове зростання. Людський капітал сам по собі зумовлює від 10% до 30% відмінності між країнами у рівні ВВП на душу населення [6, с. 50].

З метою об'єктивної оцінки людського капіталу Всесвітній банк запропонував індекс людського капіталу, величина якого коливається від 0 до 1. Індекс вимірює продуктивність праці наступного покоління працівників у зіставленні з еталонним показником повного курсу навчання і повноцінного здоров'я та включає:

– показник виживання дітей із моменту народження та до досягнення шкільного віку (5 років);

– показник очікуваної кількості років навчання у школі з поправкою на якість навчання (поєднання обсягу та якості освіти);

– показник стану здоров'я: розповсюдженість дитячої низькорослості та показник виживання дорослих [6, с. 56–57].

Індекс людського капіталу, розрахований за даними 2018 року, вимірює обсяг людського капіталу, на придбання якого може розраховувати середня дитина, народжена у 2018 році. За результатами Всесвітнього банку зі 157 держав перше місце посів Сінгапур – 0,88, останнє – Чад – 0,29. Україна посіла 50 місце з індексом 0,65 [6, с. 62].

Однак очевидним є те, що показник індексу людського капіталу є результуючою низки факторів, які впливають на економіку держави загалом.

Згідно з даними наукової доповіді «Національні та глобальні детермінанти економічного зростання України», за роки незалежності щодо світового ВВП рівень ВВП нашої держави знизився у 4,2 раза, а щодо країн Європейського Союзу – у 2,6 раза [3, с. 69].

Піднесення економіки можливе лише за рахунок модернізації виробництва, впровадження новітніх технологій на підставі ІТ-технологій, використання штучного інтелекту, роботизації стандартних алгоритмів праці.

Динаміка капітальних інвестицій за галузями економіки (табл. 1) свідчить про занадто низькі інвестиції за останні три роки, спрямовані на розвиток комп'ютерного програмування та надання інших інформаційних послуг, наукові дослідження та розробки, освіту та охорону здоров'я, які не дозволяють нам найближчим часом значно підвищити індекс людського капіталу за рахунок підвищення рівня життя населення України.

Динаміка місця України у рейтингу за глобальним інноваційним індексом підтверджує цей висновок (табл. 2). Україна в інноваційному розвитку поступається таким країнам ЄС, як Польща, Литва, Болгарія та ін.

Для стимулювання інноваційного розвитку держави необхідно підняти освіту на сучасний рівень. Велике значення для її розвитку має фінансування освітніх послуг. Середні сукупні видатки на одного учня в період від 6 до 15 років у країнах із високим рівнем індексу людського капіталу, розраховані за паритетом купівельної спроможності, у 2018 році перевищували 100 тис. дол. США. В Україні цей показник становив 26 647 дол. США [11, с. 156–157].

Динаміка основних показників населення України (табл. 3) свідчить, що чисельність постійного населення знижується, підвищуються темпи природного скорочення населення, його не перекидає міграційний приріст. З року в рік збільшується навантаження на осіб працездатного віку, що означає, що без належного розвитку та впровадження новітніх технологій у виробництві цей процес буде і надалі гальмувати розвиток економіки.

Таблиця 1

Динаміка капітальних інвестицій в Україні за видами економічної діяльності, %*

Види економічної діяльності	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Усього, з них:	100	100	100
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	14,05	14,33	11,42
Промисловість	42,30	31,95	34,54
Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг	0,59	0,46	0,66
Професійна, наукова та технічна діяльність	1,83	1,78	1,87
Освіта	0,63	0,78	0,77
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,25	1,5	1,4

* без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: розраховано автором на підставі [7]

Таблиця 2

Динаміка місця України у рейтингу за глобальним інноваційним індексом

Роки	Кількість країн-учасниць обстеження	Значення індексу (0–100)	Ранг
2017	127	37,62	50
2018	126	38,52	43
2019	129	37,40	47

Джерело: розраховано автором на підставі [8, с. 44, 9, с. 22, 10, с. 35]

Таблиця 3

Динаміка основних показників населення України

Показники	1990	2016*	2017*	2018*
Чисельність постійного населення (на 1 січня, тис. осіб)	51556,5	42590,9	42414,9	42216,8
Розподіл постійного населення за окремими віковими групами (станом на 1 січня, тис. осіб):				
0–17 років	13305,0	7614,0	7615,6	7609,3
16–59 років	30291,4	26317,4	25982,0	25641,3
60 років і старше	9450,8	9417,2	9545,9	9679,8
Природний приріст, скорочення (–), тис. осіб	27,6	-186,6	-210,1	-251,8
Частка дітей, народжених жінками, які не перебували у зареєстрованому шлюбі, %	11,2	20,1	20,5	20,5
Міграційний приріст, скорочення (–), тис. осіб	78,3	10,6	12,0	18,6
Середня очікувана тривалість життя при народженні (обидві статі)	70,42	71,68	71,98	71,76

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Джерело: розроблено автором на підставі [12]

Як уже відзначалося, індекс людського капіталу засновується не на традиційних кількісних показниках, а на якісних показниках під час визначення рівня освіти та охорони здоров'я.

Результати міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 свідчать про низьку якість знань українських п'ятнадцятирічних підлітків порівняно з країнами Організації економічного співробітництва і розвитку: 25,9% не досягли базового рівня, якого в кінці першого етапу середньої освіти повинні мати з читачької грамотності; 36% – з математики; 26,4% – із природничо-наукового блоку [13].

У доповіді ООН «Індекси та індикатори людського розвитку: Поновлені статистичні дані

2018» під час визначення результатів за показниками, які характеризують здоров'я населення країни, Україна не ввійшла до групи країн із дуже високим рівнем розвитку (поступившись країнам ЄС та Росії), а опинилася у другій групі – країн із високим рівнем розвитку. У загальному рейтингу з 178 країн, які підлягали обстеженню, Україна посіла 88 місце. За нами залишилися найбільш бідні країни Африки [14, с. 57–58].

Висновки. Структурна перебудова світової економіки у зв'язку з переходом на новий технологічний рівень, заснований на біоінженерних та інформаційно-комунікаційних технологіях, з усіх факторів виробництва вивела на перше місце людський капітал. Вирішальну

роль у визначенні місця у міжнародному поділі праці країни починає виконувати якісний стан людського капіталу: рівень та якість освіти, стан здоров'я, готовність до адаптації, комунікативно-когнітивні навички та ін. Для якісних змін у цих галузях, які б відповідали рівню розвитку економічно розвинутих країн та сприяли підвищенню глобального інноваційного індексу нашої держави, Україна не має відповідних капітальних інвестицій, спрямованих на наукові дослідження, розвиток ІТ-технологій, роботизації виробничого процесу у традицій-

них галузях у зв'язку зі світовою тенденцією до вивільнення низькокваліфікованої робочої сили та необхідністю забезпечення можливості кожній людині протягом всього життя набувати нових навичок та компетенцій. Результати рейтингових оцінок, напрацьовані відповідними світовими організаціями, свідчать про неготовність вітчизняної економіки взяти участь у світовому поділі праці як технологічно розвинутої інноваційної держави, що необхідно враховувати під час стратегічного планування економічного розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Даймонд. Дж. Ружья, микробы и сталь. Судьбы человеческих обществ. Москва, 2010. 752 с.
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. Київ, 2018, 216 с.
3. Національні та глобальні детермінанти економічного зростання України: наукова доповідь / за ред. д.е.н. І.М. Бобух; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», Київ, 2018. 390 с.
4. Розвиток інноваційної системи України в європейському науково-технологічному просторі: наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України І.Ю. Єгорова; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», Київ, 2018. 198 с.
5. Доклад о росте. Стратегии устойчивого роста и инклюзивного развития. Москва, 2009. 194с.
6. Доклад о мировом развитии 2019. Изменение характера труда. Группа Всемирного банка. URL: <https://www.vseмирnyjbank.org/ru/publication/wdr2019> (дата звернення: 07.12.19)
7. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за 2010–2018 роки. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.12.19)
8. The Global Innovation Index 2017. URL: <https://www.wipo.int/publications/ru/details.jsp?id=4193&plang=EN> (дата звернення: 11.12.19)
9. The Global Innovation Index 2018. URL: <https://www.wipo.int/publications/ru/details.jsp?id=4330> (дата звернення: 11.12.19)
10. The Global Innovation Index 2019. URL: <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4434> (дата звернення: 11.12.19)
11. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол. авт.: М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін. Київ: Український центр оцінювання якості освіти, 2019. 439 с.
12. Населення. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.12.19)
13. Реформа НУШ дійсно потрібна Україні – результати PISA підтверджують це і вказують, як зробити зміни ефективнішими. Опубліковано 03 грудня 2019 року о 11:50 URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/reforma-nush-dijsno-potribna-ukrayini-rezultati-pisa-pidtvverdzhuyut-se-i-vkazuuyut-yak-zrobiti-zmini-efektivnishimi> (дата звернення: 04.12.19)
14. Индексы и индикаторы человеческого развития: Обновленные статистические данные 2018. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update_ru.pdf (дата звернення: 11.12.19)

References:

1. Daymond. Dzh. Ruzh'ya, mikroby i stal'. Sud'by chelovecheskikh obshchestv. Moskva, 2010. 752 s.
2. Veber M. Protestantska etyka i dux kapitalizmu. Kyiv, 2018, 216 s.
3. Nacionalni ta globalni determinanty ekonomichnogo zrostannya Ukrayiny: naukova dopovid / za red. d.e.n. I.M. Bobux; NAN Ukrayiny, DU «Іn-t ekon. ta prognosuv. NAN Ukrayiny», Kyiv, 2018. 390 s.
4. Rozvytok innovacijnoyi systemy Ukrayiny v yevropejskomu naukovu-texnologichnomu prostori: naukova dopovid / za red. chl.-kor. NAN Ukrayiny I.Yu. Yegorova; NAN Ukrayiny, DU «Іn-t ekon. ta prognosuv. NAN Ukrayiny», Kyiv, 2018. 198 s.
5. Doklad o roste.Strategii ustoychivogo rosta i inkluzivnogo razvitiya. Moskva, 2009. 194 s.
6. Doklad o mirovom razvitii 2019. Izmeneniye kharaktera truda. Gruppya Vsemirnogo banka. URL: <https://www.vseмирnyjbank.org/ru/publication/wdr2019> (data zvernennya: 07.12.19)
7. Kapitalni investyciyi za vydamy ekonomichnoyi diyalnosti za 2010-2018 roky. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennya: 08.12.19)
8. The Global Innovation Index 2017. URL: <https://www.wipo.int/publications/ru/details.jsp?id=4193&plang=EN> (data zvernennya: 11.12.19)

9. The Global Innovation Index 2018. URL: <https://www.wipo.int/publications/ru/details.jsp?id=4330> (data zvernennya: 11.12.19)
10. The Global Innovation Index 2019. URL: <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4434> (data zvernennya: 11.12.19)
11. Nacionalnyj zvit za rezultatamy mizhnarodnogo doslidzhennya yakosti osvity PISA-2018 / kol. avt.: M. Mazorchuk (osn. avtor), T. Vakulenko, V. Tereshhenko, G. Bychko, K. Shumova, S. Rakov, V. Gorox ta in. Kyiv: Ukrayinskyj centr ocynyuvannya yakosti osvity, 2019. 439 s.
12. Naselennya. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennya: 08.12.19)
13. Reforma NUSh dijsno potribna Ukraini – rezultaty PISA pidtverdzhuyut ce i vkazuyut, yak zrobyty zminy efektyvnishymy. Opublikovano 03 grudnya 2019 roku o 11:50 URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/reforma-nush-dijsno-potribna-ukrayini-rezultati-pisa-pidtverdzhuyut-ce-i-vkazuyut-yak-zrobi-ti-zmini-efektivnishimi> (data zvernennya: 04.12.19)
14. Indeksy i indykatory chelovecheskogo razvitiya: Obnovlennyye statisticheskiye dannyye 2018. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update_ru.pdf (data zvernennya: 11.12.19)